

Leonid Finberg v redakci nakladatelství Duch i litera, duben 2025
(foto: Jakub Šafránek / ÚSTR)



Slova jsou také zbraň

Rozhovor s šéfredaktorem kyjevského nakladatelství Duch i litera Leonidem Finbergem

Kyjevské nakladatelství Duch i litera tento rok vydává ukrajinský překlad knihy historika Petra Blažka *Živé pochodně v sovětském bloku. Politicky motivované případy sebeupálení v letech 1966–1989*. Při té příležitosti jsme udělali rozhovor s Leonidem Finbergem, zakladatelem a šéfredaktorem nakladatelství, které ani za války s Ruskem neustává ve svých aktivitách.



Jaké to je vydávat knihy v době, kdy se vaše země brání ruské agresi?

Pokračujeme v práci. Je to náš příspěvek ke společnému boji. Bohužel ani já, postarší člověk, ani naše redaktorky nemůžeme jít s kulometem na frontu. Současně chápeme, že slova jsou také zbraní. Vzhledem k tomu, že převážně nevydáváme beletrii, snažíme se volit témata publikací tak, aby byly dnes relevantní. Přípravujeme například k vydání knihu o psychologické pomoci lidem za války. Vydali jsme několik dětských knih, které se snaží válku vysvětlit malým čtenářům.

Ukrajínští čtenáři neměli dosud k dispozici moc publikací o druhé světové válce, které by tyto události nepopisovaly jako výhradně sovětsko-nacistický konflikt. Proto teď vydáváme z angličtiny přeloženou encyklopedii, která pojímá tento světový krvavý konflikt globálně. Vydali jsme knihu o Marshallově plánu. Toto téma bude, alespoň v to doufám, na Ukrajině také aktuální. Rovněž připravujeme k vydání knihu o tom, co se dělo v Polsku bezprostředně po

válce: o poválečné frustraci, banditismu atd. Na Ukrajině to bylo v té době podobné, ale nikdo to ještě důkladně nezpracoval. Lidé se o tom báli psát. Takto se snažíme zaměřit naši ediční politiku. Pracujeme i na knize o poválečné obnově Varšavy.

Kromě toho jsme vydali sbírky básní Tarase Ševčenko a Vasyla Stuse, které jsme poslali vojákům na frontu a do vojenských nemocnic. Předali jsme armádě 5 000 výtisků Ševčenkovy knihy *Kobzar* a dostáváme z fronty videa, jak si jeho verše čtou naši vojáci během bombardování. Kromě toho pokračujeme ve vydávání knih, které jsou z našeho pohledu důležité pro rozvoj ukrajinské kultury. Máme edici Osobnosti ukrajinské kultury, ve které vyšlo více než třicet knih. Vydáváme také knihy o křesťanství a judaika. A kupodivu se naše tituly neprodávají hůř než před válkou.

Tiskárnu v Charkově, se kterou jste spolupracovali, ale Rusové rozbombardovali. S jakými dalšími specifickými problémy se potýkáte?

Tiskárny skutečně představují velký problém. Podle mého odhadu nyní

funguje na Ukrajině tak o polovinu méně tiskáren než před válkou. Některé byly poškozeny bombardováním, některé se musely zavřít, protože přišly o zaměstnance nebo to nezvládly finančně.

Jak se vám daří držet nakladatelství v chodu po personální stránce?

To je také složité. Celá řada našich zaměstnanců, zejména mužů, nyní slouží v armádě, někteří z nich jsou přímo na frontě. Například můj zástupce, Oleksij Sinčenko, byl nejprve dobrovolníkem a nyní je velitelem roty. Celé tři roky bojuje na těch nejexponovanějších místech v první linii. Ale nějak to zvládáme, vydáváme dál.

Vaše nakladatelství Duch i litera patří na Ukrajině v oboru historické a společenskovědní literatury mezi ty nejprestižnější. Kdy a za jakých okolností jste ho založili?

To už bude skoro třicet let. Byl to nápad mého starého přítele filozofa a historika Konstantina Sigova, který je v současné době ředitelem nakladatelství. Prvních pět nebo šest let jsme dělali takové malé krůčky, učili jsme se. Tehdy na Ukrajině žádná soukromá nakladatelství neexistovala. V oboru filozofické a historické literatury, která za sovětských dob v ukrajinštině nevycházela vůbec, chyběli překladatelé. Museli jsme dát dohromady redaktorský tým a vychovávat si ho. To trvalo roky. Teprve po deseti letech jsme začali víceméně

Leonid Finberg (1948)

Ukrajinský nakladatel, sociolog a kulturolog, ředitel Centra pro studium dějin a kultury východoevropských Židů při Kyjevsko-mohyljanské akademii a šéfredaktor nakladatelství Duch i litera a almanachu židovské obce *Jehupec*. Po absolvování Kyjevského polytechnického institutu v roce 1972 pracoval jako inženýr v různých institucích sovětského ministerstva energetiky. Koncem osmdesátých let 20. století se stal členem redakční rady časopisu *Filozofické a sociologické myšlení*. Je autorem v samizdatu vydané studie o tom, jak se v populární diskusi o „Brežněvově ústavě“ z roku 1977 odráží právní kultura sovětské společnosti. V roce 1995 působil jako hostující profesor na Ženevské univerzitě, kde přednášel o sociální a ekonomické transformaci postkomunistické Ukrajiny a ukrajinské politické dějiny dvacátého století. V letech 1997 až 2000 vedl kurz židovské civilizace pro studenty magisterského studia na Kyjevsko-mohyljanské akademii.

profesionálně publikovat. Teď je naše literární produkce srovnatelná s tím, jak vydávají knihy nakladatelé v jakékoliv evropské zemi, a naše tituly se překládají do mnoha jazyků. My sami vydáváme hodně překladových knih, protože v celé řadě oborů dosud nemáme ukrajinské badatele a autory, kteří by zpracovávali různá témata na úrovni těch nejlepších zahraničních odborníků.

Které autory jste na začátku vydávali?

Díky tomu, že Konstantin Sigov strávil na začátku devadesátých let pět roků ve Francii, kde se setkal s předními vědci a filozofy – Emmanuelem Levinasem, Paulem Ricoeurom, Andréem Glucksmannem a dalšími, tak jsme začali vydávat ukrajinské překlady právě jejich děl. Teprve s odstupem času vidím, kolik bylo v těch překladech chyb. A dnes vydáváme knihy autorů z celého světa, ale bez této první fáze by nebylo na co navazovat.

Známý filozof a antropolog Paul Ricoeur se s Konstantinem Sigovem přátelil...

Ano, byli si blízcí. Ricoeur jezdil na Sigovův popud často do Kyjeva přednášet. Vydali jsme v ukrajinštině pět jeho děl. Já jsem se zaměřil na

knihy ukrajinských disidentských autorů a na práce o ukrajinské historii, kterých jsme vydali opravdu hodně.

Jak jste se k nakladatelské profesi dostal vy osobně?

Vzděláním jsem inženýr a dvacet pět let – jak tomu říkám, ve svém prvním životě – jsem se věnoval různým technickým profesím. Už na konci osmdesátých a na začátku devadesátých let jsem ale byl aktivní v humanitních oborech, byl jsem členem redakční rady časopisu *Filozofické a sociologické myšlení*. Měli jsme tam velmi silný tým, s některými lidmi z okruhu toho časopisu jsme dodnes přáteli. Mnozí z nich již tehdy patřili mezi nejlepší ukrajinské filozofy a sociology a já, amatér, jsem se od nich učil. Současně jsem ale přinášel témata, kterým se oni nevěnovali. Například jsem se obracel na nejlepší badatele z různých oborů z Ukrajiny, Gruzie, Ruska, Lotyšska a Litvy a žádal je o komentáře k problémům tehdejší společnosti – k otázkám bezpečnosti, ekologie, politiky... Měl jsem za to, že když jim budu dobře klást otázky, tak dostanu vyčerpávající odpovědi k mnoha tématům. Tak jsem se dostal ke špičkovým specialistům, kteří se zabývali například nacistickým Německem, totalitní Čínou, a zároveň

k disidentům – a jejich práce jsme v tom časopise publikovali.

Vydáváte také judaika a ročenku židovské obce...

Na začátku devadesátých let začaly na Ukrajině vznikat různé politické strany, spolky a sdružení, včetně židovských. Byl jsem jedním z těch, kteří organizovali aktivity místní židovské obce. Začali jsme například vydávat almanach *Jehupec* a publikace s židovskou tematikou. K dnešnímu dni jsme vydali asi sto padesát takových knih a bohužel téměř nemáme konkurenci. Jiná nakladatelství vydají jednu, dvě nebo tři knihy s židovskou tematikou ročně, zatímco my jich vydáváme patnáct až dvacet. A almanach *Jehupec* vychází dodnes. Nyní připravujeme 36. číslo.

Vydali jste také knihy o antisemitismu v době Sovětského svazu. V jaké situaci se kyjevská židovská komunita nacházela na konci sovětské éry?

Antisemitismus byl tehdy velmi silný, zejména bezprostředně po válce, kdy probíhaly známé antisemitské procesy s lékaři, se členy „židovského výboru“. Později byl skrytý, ale stejně bylo pro Židy těžké například získat dobrou práci nebo se dostat na vysokou školu. Já sám jsem dělal přijímací zkoušky na Kyjevský polytechnický institut čtyřikrát, a to na dálkové studium. Takový byl osud téměř všech Židů. Během přijímaček nám dávali řešit úkoly, které neměly řešení. Posílali tam speciálně vyškolené zkoušející, kteří měli za úkol Židy vyhodit. Stejně tak to bylo s prací. Sovětský tisk navíc pravidelně publikoval antisemitské texty, hlavně po válce, ale i poté k takovým věcem pravidelně docházelo. Opět to zesílilo v souvislosti s tím, že se sovětské Židé pokoušeli ve velkém emigrovat do Izraele – to bylo již v sedmdesátých a osmdesátých letech. Tehdy se tomu

říkalo „antisionismus“, ale v podstatě to byl antisemitismus.

Jaký byl příběh vaší rodiny Finbergů?

Jednoho ze svých dědečků si ještě pamatuji, byl ševcem. Babička zemřela, když jsem byl hodně malý. Dědečka z druhé strany jsem neznal vůbec, protože zahynul v roce 1941.

Zabili ho Němci?

Ano. Byl povolán do „domobrany“. Dostali jednu pušku na deset osob a takto museli zastavit před Kyjevem nacistické tanky. Během německého dobývání města a po jeho obsazení zahynulo až půl milionu lidí. Jedním z nich byl i můj dědeček. Maminka říkala, že když odcházel, věděl, že ho čeká smrt. Jeho žena, moje babička, s námi dlouho bydlela, vychovávala nás, pomáhala nám. Byla to svatá žena, velká osobnost, pro mě velmi důležitá.

A rodiče?

Můj otec pracoval během druhé světové války v Moskvě v továrně na letadla, kde byl zraněn při výbuchu. Když se vrátil do Kyjeva, jeho byt byl obsazen. Otec byl dělník, přišel do práce a řekl, že nemá kde bydlet, byt mu zabral nějaký milicionář. Byl to rok 1943, Kyjev byl už osvobozen. Jeho kamarádi vzali kladiva a vykopli toho policistu z bytu. Matka mi vyprávěla, že po příjezdu do Kyjeva krátce bydleli v zemižance. Taký že pracovali na odklizení sutin na hlavní kyjevské třídě Chreščatyku spolu s německými válečnými zajatci. Po válce se tatínek jako kvalifikovaný dělník zabýval montáží továren, které do Kyjeva celé přivezli z Německa, ale bez dokumentace, a tak nikdo nevěděl, jak je znovu postavit. Většina důležitých kyjevských továren, a nejen těch, byla z Německa. Pak je zase rozebrali a odvezli do Ruska, na Sibiř. Otec se věnoval instalaci pekáren, podílel se na rekonstrukci



Obálka ukrajinského vydání monografie Petra Blažka *Živé pochodně v sovětském bloku. Politicky motivované případy sebeupálení v letech 1966–1989*, kterou vydá nakladatelství Duch i litera na podzim 2025 (repro: Duch i litera)

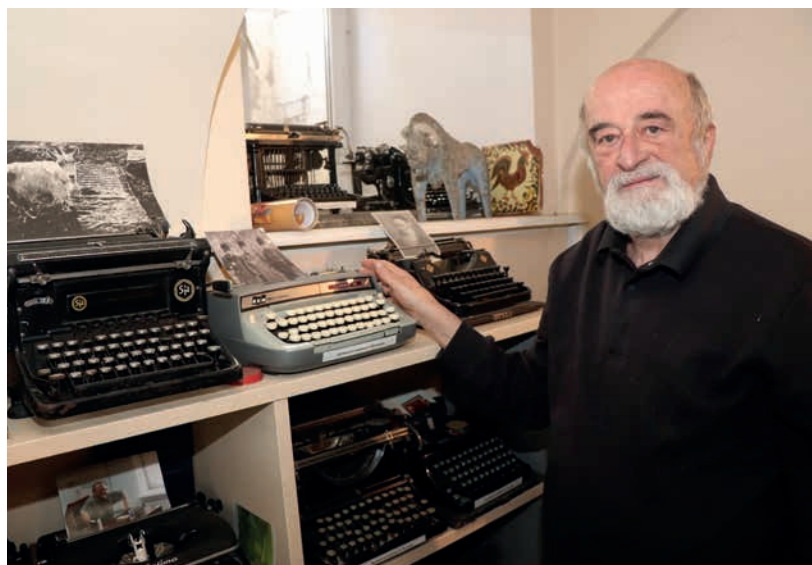
továren jako Arsenal a podobně. Vůbec jsem ho jako malý nevidal: když jsem se probudil, byl už v práci, a když se vracel, už jsem spal. Až později jsem s ním začal trávit více času.

Sovětské antisemitské procesy se ho nedotkly?

V určité době byl členem komunistické strany. Jednou jsem se ho zeptal, jestli ve fabrice mluvili dělníci o stalinských procesech. Otec odpověděl: „*Jak jsme o tom diskutovali? Partorg, tedy politruk, řekl, že musíme Stalina podpořit. Zvedli jsme ruce a hlasovali.*“ Nebyl to žádný intelektuál. Byl to slušný člověk, kvalifikovaný dělník. Jediný problém byl jeho původ. Proto potom pracoval v továrně Kinodětal, což rusky zkráceně znamená filmové díly. Až 80 % dělníků tam byli Židé, protože je Sověti nechtěli zaměstnávat ve vojenském průmyslu a jiných strategických odvětvích.

Jaká je situace židovské obce na Ukrajině dnes?

Židovská obec se zformovala po vyhlášení ukrajinské nezávislosti. Předtím v organizované podobě neexistovala, nikdo se nesměl sdružovat – ani Ukrajinci, ani Židé. Spolky a sdružení, včetně židovské obce, se zrodily až po získání nezávislosti. Docela dobře se na začátku etablovala, protože přišla pomoc od Židů z celého světa a od Státu Izrael. Zrenovovaly se synagogy, které byly dříve uzavřené, otevřelo se asi čtyřicet židovských škol, obnovily se hessedy – specializované zdravotnické organizace. Židovská obec na Ukrajině funguje dobře, bez diskriminace, v závislosti na možnostech každé její součásti. Během současné války emigrovala nebo dočasně odešla za hranice možná čtvrtina židovské komunity, což je ale procentuálně podobné i u ostatních obyvatel Ukrajiny, zejména lidí z východních a jižních regionů. Co bude dál? Myslím, že židovská obec již nebude tak početná jako před válkou. Pokud dřív do každé židovské školy chodilo asi tisíc dětí, dnes jich je několik stovek. Stejně jako jinde na Ukrajině.



Sbírka psacích strojů v redakci nakladatelství Duch i litera čítá již několik desítek kusů unikátních exemplářů (foto: Jakub Šafránek / ÚSTR)

Kolik lidí tvoří ukrajinské židovské společenství?

Těžko říct. V sovětských dobách se to dalo spočítat, protože lidé měli svůj židovský původ v občanském průkazu. Nyní je to složitější. Odhadl bych, že na Ukrajině žije několik set tisíc Židů.

Jste v kontaktu s izraelskými institucemi? Pomáhají vám v těchto těžkých časech s vydáváním židovské literatury?

Pokud budeme mluvit čistě o vydávání judaik, podporují nás nadace z Evropy i z mimoevropských zemí – například Rothschildova nadace, Univerzita v Torontu nebo House of Europe. Izrael nám ani předtím moc nepomáhal, nejsme jejich sférou zájmu. Izraelci se snažili hrát nějaké diplomatické hry s Ruskem a přitom přivírali oči před tím, jak je Rusko antisemitské. Dnes se u nich možná něco mění, ale s Izraelem jsme nikdy širokou spolupráci neměli. Existovaly individuální kontakty a ty rozhodně trvají – s vědci, s přáteli, s příbuznými. Ale od státu nic nedostáváme. Je to malý stát, který se potýká

s vlastními problémy, jež nejsou o nic menší než ty naše.

Můžete nám říct něco o své sbírce psacích strojů, kterou máte v kyjevské redakci?

Před lety jsem si uvědomil, že lidé přestávají psací stroje používat. Navrhl jsem našim autorům a jejich potomkům, aby nám je darovali. Jako vždy v podobných případech to vyvolalo efekt sněhové koule. Někdo přijde a říká: „Do takové společnosti jako u vás svůj psací stroj rád dám.“ Tak se nám podařilo shromáždit asi čtyřicet psacích strojů, které kdysi patřily nejvýznamnějším ukrajinským spisovatelům, disidentům, filozofům, historikům atd. Máme tu i staré psací stroje s hebrejskou nebo arménskou klávesnicí, například od jednoho známého, který založil muzeum filmaře Sergeje Paradžanova v Jerevanu. Ve sbírce jsou i psací stroje Ivana Dzuby, Hryhoriye Kočura, Andrije Sodomory a mnoha překladatelů, stejně jako židovského spisovatele a velkého sběratele folkloru Mojiseje Beregovského.

Kteří jsou vaši oblíbení autoři?

Mám jich hodně. Mezi těmi domácími jsou to Olena Stjažkina, Tamara Vronska a Dmytro Stus, který vydal velmi zajímavou knihu o svém otci. Nebo Andrij Pavlyšyn, který pro nás také hodně překládá z polštiny, Josyf Zisels, Myroslav Marynovych. A z těch zahraničních – David Sutter, Bruno Schulz, Stanisław Jerzy Lec, ve výčtu by se dalo klidně pokračovat. Jsem rád, že jsme mohli většinu z nich u nás vydat.

Vydáváte i Timothyho Snydera. Znáte se s ním osobně?

Ano, znám. Snyder jezdí do Kyjeva poměrně často, naučil se dokonce ukrajinsky. Je jedním z nejbrilantnějších historiků naší doby a myslím si, že je pro Ukrajinu velkým požehnáním, že se zabývá právě našimi dějinami a dějinami východní Evropy. A je to demokraticky a liberálně smýšlející člověk. To je obzvláště důležité dnes, kdy se svět obrátil vzhůru nohama a objevily se antidemokratické trendy, kdy se i ta po staletí nejdemokratičtější země stává zemí antidemokratickou.

A o tom Snyder právě mluví.

Je velmi těžké předvídat, co se v dohledné době v USA stane, ale nic dobrého to podle mě nebude. Je to smutné, je to nějaká civilizační chyba, že osud světa závisí na jednom člověku nebo skupině lidí. Tak to bylo ve třicátých letech s Hitlerem, tak to je s Putinem a dnes jsou takové trendy i v jiných zemích, včetně Ameriky. Ještě není všechno jasné, ale fakt, že vůdce jejich země staví na stejnou úroveň oběť a agresora – to je bezprecedentní. Žijeme v době, kdy se etickými otázkami zabývá čím dál menší počet lidí.

PD

Stanislav Škoda

z ukrajinštiny přeložila Anna Chlebina